

Tole moram povedat'

Po uspešnih prvih dveh natečajih *Tole moram povedat'*, v katerih so sodelovali učenci osnovnih šol in dijaki srednjih šol občin na območju Upravne enote Škofja Loka, smo aprila 2020 nadaljevali s 3. nagradnim natečajem. Učence in dižake ter njihove mentorje smo ponovno prosili za prispevke, zapisane ali posnete, v katerih imajo starejši (npr. stari starši) »*tole za povedat'*«. Prispevke smo razumeli kot spodbujanje povezanosti med mlajšo in starejšo generacijo, posebej v času pandemije koronavirusa.

Tudi letošnji zaključek natečaja je prizadela pandemija, zato smo se v komisiji o zmagovalcu dogovarjali na daljavo. Komisija je vse prispevke prebrala in med 29 prispevki 5 sprejela v ožji izbor. Na koncu se je odločila, da je najboljši prispevek *U maln*, avtorja **Jakoba Koširja** iz Osnovne šole Ivana Groharja Škofja Loka. Njegova mentorica je bila **Barbara Trdina**.

Vsi prispevki, razen enega obsežnega videoposnetka, so dostopni v Drive shorturl.at/lwKPZ, vsi sodelujoči pa bodo nagrajeni s knjižnimi izdajami Muzejskega društva Škofja Loka. V letošnjem letu smo prvič prejeli tudi prispevek gimnazijke, kar nas navdaja z upanjem za razmah sodelovanja tudi s škofovskimi srednjimi šolami.

Za nagrado si je nagradijen učenec Jakob Košir prislužil dve vstopnici v adrenalinski park GEOSS, njegova mentorica pa jesenski izlet z Muzejskim društvom Škofja Loka. Na predstavitvi *Loških razgledov* bomo v živo izžrebali še enega avtorja prispevka, ki bo prav tako dobil dve vstopnici, in eno od mentoric, ki jo čaka izlet z muzejskim društvom.

Kakor nas žalosti, da je število prispevkov manjše (29) kot prejšnje leto (42), nas veseli, da so se na našo spodbudo tega projekta lotili tudi druge. Na ljubljanski OŠ Alojzija Šuštarja Ljubljana je sodelovalo več kot 100 učencev. Zaradi pogoja, da na našem natečaju upoštevamo samo prispevke iz Upravne enote Škofja Loka, jih nismo uvrstili v naš izbor. Učitelji so poročali o odličnih odzivih predvsem starih staršev, ki jim veliko pomeni, da nekdo zapiše njihove spomine.

Nekateri učenci te šole so se prek socialne službe celo dogovarjali za videokonference s stanovalci Centra slepih, slabovidnih in starejših v Stari Loki, vendar zaradi zaostritve pandemije do realizacije (še) ni prišlo. Mogoče pa bo to izvedeno v času 4. natečaja!

U MALN

Moj ati je Malnsk Marko iz Gorenje vasi. Na kmetiji, kjer se je rodil in živel ter jo tudi podedoval, se pravi »U maln«. Na kmetiji, ki leži ob Poljanski Sori, so dolgo časa imeli mlin, ki pa ga danes ni več. Glede na to, da mi v Gorenji vasi pravijo, da sem Malnsk – Mlinarjev iz Malna, sem se odločil, da skušam izvedeti kaj več o mlinarski dejavnosti na naši kmetiji. Na žalost je moj stari oče, ki je še mlel, že pokojni. Dejavnosti pa se zelo dobro spominja njegov mlajši brat Janez Košir, h kateremu sem se odpravil, da izvem kaj več. Obiskal sem ga na njegovem domu v Stražišču pri Kranju, kjer si je, potem ko je zapustil Poljansko dolino, ustvaril svoj dom in družino.

V času od 17. do 19. stoletja je bilo na Škofjeloškem okrog 170 mlinov. Imeli so celo poseben mlinski red za Kranjsko, ki je predpisoval delovanje mlinov in sanitarne ukrepe v njih. Precej mlinov je bilo postavljenih na Poljanski Sori, kjer je bilo vode dovolj, njen tok je bil stalen in je zagotavljal delovanje mlinov vse leto.

Kdaj točno je bil postavljen mlin v Gorenji vasi, znan sprva kot Gašperjev, kasneje pa tudi kot Kalarjev oziroma Koreninovcov mlin, ni znano. Atijev stric Janez ve, da je bil v 19. stoletju del bližnje Kalarjeve kmetije, po kateri je dobil tudi ime. Mlin je skupaj z žago in delom kmetije za doto dobil Kalarjev sin Jože, ko se je poročil s teto mojega sogovornika, Frančiško Božnar – Koreninovcovo s Hlavčih Njiv. Kmalu po poroki sta se odločila, da se resno lotita mlinarstva, se zadolžila in nad mlinom zgradila betonski jez. Že čez dobro leto, leta 1898, pa je prišla povodenj in jez odnesla. Zgradila sta novega, ki pa ga je naslednja

Božnar Frence s starši.
(iz družinskega arhiva)

Malnsk Frence iz Sestranske vasi, še ves bel, ravnokar iz »pajklna«. (hrani: Franc Ferlan)

povodenj prav tako odnesla. Razočarana sta se odločila, da mlin z žago in pripadajočo kmetijo prodata ter se odselita na Dolenjsko. In res sta prodala. To pa nikakor ni bilo vseh Frančiškinemu očetu Martinu, ki je vse skupaj odkupil nazaj. Martin je namreč v mladih letih odšel v Ameriko, kjer je dobro zaslužil in se kasneje vrnil domov. V Ameriki se je rodila tudi moja prababica Štefanija, Frančiškina sestra. Martin je imel denar in bil zelo podjeten. Poleg mlina in žage, ki sta stala na desnem bregu Sore, je na levem bregu postavil še eno, bolj moderno žago.

Bil je tudi uspešen lesni trgovec. Imel je še kmetijo na Hlavčih Njivah, ki jo je kasneje prevzela moja stara mama Štefanija. Martin je mlin pravzaprav kupil za svojega najmlajšega sina Frančiška, ki so ga klicali Frence. U maln, se je poleg Frenceta, preselil tudi sam s svojo ženo Barbaro. Mlinu je pripadala žaga ter kmetija s kmečko hišo, hlevom za okrog pet glav govedi in par pujsov ter okrog osem hektarjev zemlje z gozdom.

Frence je mlinarsko dejavnost U malnu peljal naprej. Bil je grbast in slaboten, zato je rabil pomoč pri delu. V mlinu mu je pomagal hlapec Joža, za pomoč pri hišnih opravilih pa je Frence, ki ni bil poročen, imel služkinjo Ančko.

Leta 1949 mu je na pomoč prišel 16-letni nečak in moj sogovornik Janez Košir. Ta je s Hlavčih Njiv prišel v Gorenjo vas, kjer se je obenem učil vajeništva pri Janku Venclju. U malnu je bil na stanovanju in hrani, obenem pa je Frencetu pomagal pri delu v mlinu pa tudi pri delu na kmetiji, v hlevu, pri košnji in drugih opravilih. Janez je u malnu ostal do služenja vojaškega roka. Po prihodu iz vojske si je našel delo v Kranju in se preselil v Stražišče, kjer živi še danes.

Stric Frence pa je pomoč potreboval, zato je s Hlavčih Njiv prišel Janezov starejši brat Jože, moj stari oče, takrat star dobrih 20 let. Vse do Frencetove smrti je stricu pomagal v mlinu, kjer se je dodobra priučil mlinarske stroke. Frence je leta 1957 umrl, brez potomcev. Takratna občinska oblast je bila prepričana, da kmetija in mlin pripadata občini. Na osmini pa so izvedeli, da je Frence napisal oporoko, v kateri je kmetijo z mlinom, žago in pripadajočim zemljiščem zapustil Jožetu Koširju,

Zgoraj: Ohranjen mliniški kamen, spodaj: obrtna tablica. (iz družinskega arhiva)

mojemu staremu očetu. Občina je bila nad oporoko razočarana in jezna. Staremu očetu so prepovedali nadaljevati opravljanje dejavnosti, češ da ni kvalificiran mlinar. Obenem pa je sama dejavnost začela vse bolj usihati, saj je zamiralo tudi pridelovanje žita. Primoran je bil opustiti dejavnost mlinarstva in se ukvarjati le s kmetijstvom oziroma si poiskati drugo delo. Mlinarstvo je na kmetiji zamrlo, mlin pa je začel propadati in danes ga ni več. Nanj še vedno spominjajo le mlinski kamni, obrtniška tablica ter hišno ime.

Mlin U malnu je stal na desnem bregu reke Sore. V notranjosti so bili postavljeni mlinski kamni in ostale lesene naprave, ki so jih potrebovali za mletje. Poleg je bil prostor za shranjevanje žita in mlevskih izdelkov. Imel je tri pare belih kamnov premera približno 1,2 m za mletje žita. Poleg tega je imel še stope, na katerih so predelovali ječmen v ješprenj in proso v kašo. V reki so bili t. i. raki, kjer so bila štiri vodna kolesa na lopate, pod katerimi je tekla voda. Vrtilo ali os je bilo vodoravno, izdelano iz hrastovega lesa.

Pri mletju se je vsipalo žito v grod s premičnim dnom, ki je bila nameščena zgoraj. Žito je nato prišlo med dva ploščata mlinska kamna, ki sta bila postavljena tako, da sta bili vodoravni ploskvi obrnjeni ena proti drugi. Zgornji kamen se je vrtel, spodnji pa je bil pritrjen v ogrodju. V zgornjem kamnu je bila širša odprtina, skozi katero je šlo žitno zrnje med oba kamna in se mlelo. Zgornji kamen je bil v sredini pritrjen na navpičnem vretenu, ki je segalo skozi spodnji kamen. Na spodnjem koncu vretena je bila pritrjena preslica, v katero so segali palci palčnega kolesa in tako se je kamen vrtel. Kamna sta bila obdana z obodom, v katerem se je nabirala moka. Ta se je vsipala v tresilnico, imenovano pajkelj. V njej je bilo napeto sito, ki je moko presejalo.

V mlinu so mleli pšenico, ajdo, koruzo, ječmen in proso. Kmetje iz okoliških kmetij so v mlin nosili žito, ki so ga pridelali. Nosili so ga v vrečah, narejenih iz ovčjega meha. Vsaka je bila težka približno en mernik, kar je okrog 30 litrov oziroma 25 kg. Mlinar je dobil plačilo v obliki mlinske merice, ki je znašala 10 procentov teže pripeljanega žita. Po 2. svetovni vojni pa so plačevali predvsem v denarju.

Mlin je imel tudi manjše kolo za turbino elektrarne. Proizvajali so elektriko moči 110 voltov, ki so jo porabljali za hišne potrebe.

Poleg mlina je stala žaga. Na levem bregu Sore pa je stala še, za takrat zelo moderna žaga, last Francetovega očeta Martina. Slednjo je povodenj konec septembra 1926 odnesla.

Hiša, hlev ter bližnji kozolec, ki so pripadali kmetiji U malnu, so decembra 1944, ko so Američani napadli Gorenjo vas, pogoreli. Po vojni so vsa poslopja obnovili. V osemdesetih letih prejšnjega stoletja pa sta moja stara starša poleg zgradila novo hišo. V njej moja stara mama Marica živi še danes. Velikokrat grem v Gorenjo vas in nekaj sem o mlinarski dejavnosti na kmetiji vedel že prej. Veliko novega pa sem izvedel od atijevega strica, ki je res zanimiv sogovornik. Poln je nenavadnih spominov. Z velikim zanimanjem sem ga poslušal.

Pogled na mlin (levo spodaj) in jez na Sori. (iz zasebnega arhiva, Franc Ferlan)

Škoda je, da mlin ni ohranjen, saj bi si marsikaj lažje predstavljal. Življenje mojih prednikov je bilo zanimivo, a težko. Mogoče bom podedoval kmetijo, težko pa si predstavljam, da bi bil sam mlinar.

Zapisal: Jakob Košir, 13 let, Osnovna šola Ivana Groharja Škofja Loka;
pripovedoval: Janez Košir, 87 let, Stražišče pri Kranju, maj 2020.

KAJ SO MI POVEDALI O BOLEZNI

Sin je mami rekel, da je zbolel. Mama ga je vprašala: »Kaj je?« Rekel je, da ga boli glava. Ata ga je peljal k zdravniku. Stopila sta v ambulantno. Zdravnik je rekel, da če zdaj ne bi prišla, bi morali ponoči klicati rešilca. Ker je imel vnetje srednjega ušesa.

Včasih enkrat je moja mama imela vneto rebrno mreno. Iz šole sta jo pripe-ljala dva učitelja. Oče je poklical zdravnika. Ko je prišel, je rekel, da se mora sleči. Potem je rekla, da se bo slekla, ko bodo šli vsi iz sobe. Zdravnik je rekel, da mora samo ležati in jesti zdravila, kajti če bi samo vstala, bi si lahko še kaj poškodovala. Zato je vedno nanjo gledala njena sestra. Enkrat, bil je pustni torek, je njen oče domov pripeljal učitelja, prinesel ji je krof. Takrat je bila bolna tri mesece. Za šolo je nekako delala doma, da je sploh naredila razred. To je bilo, ko je imela vneto rebrno mreno.

V mamini družini je bilo enajst otrok, z njo vred. Ata jim je pri kosilu vsak dan povedal, kaj mora kdo narediti. Pri njih je bil vedno red. Petkrat na leto pa jih je obiskala neka družina. Mama je bila njena vodička, vozila jih je po Žireh in njeni okolici. Radi so hodili, ker so se tam imeli lepo.

Ko je zbolel mamin ata, je šel ob devetih spat. Njena mama pa je do polnoči klekljala. Ko se je ulegla zraven njega, jo je ponesreči udaril. Vprašala ga je, kaj je narobe. Rekel je, da mu je slabo. Potem so poklicali zdravnika. Rekel je, da ga je kap. Nihče ni hodil k njemu, razen njegova žena pa še to bosa. Kajti človek, ki ga zadane kap, rabi mir. Potem mu je zdravnik zjutraj dal injekcijo ter mu rekel, da mu jo bo dal še popoldne. Ko je zdravnik hodil proti hiši, je ata umiral. Okoli njega je bilo zbranih 11 otrok. Potem je njen ata umrl.

Zapisal: Gaj Gluhodedov, 12 let, Osnovna šola Žiri;
pripovedovala: Danica Gluhodedov, 90 let.

TO SO MI POVEDALI O BOLEZNI

Moja mama Ana je letos stara 75 let. Sama pravi, da ji razen nekaj starostnih težav prav nič ne manjka. Mene pa včasih zaskrbi, da ne bi zbolela in zaradi koronavirusa morala v bolnišnico.

Danes, ko sem prišel po šoli domov, sem odložil šolsko torbo in najprej odprl vrata stanovanja mame Ane. Takoj, ko sem vstopil v kuhinjo, je vedela, da nekaj ni v redu in me vprašala, o čem razmišljam.

Zaupal sem ji, kaj me skrbi in mama je samo zamahnila z roko: »Ah, Luka, ne sekiraj se, veliko bolezni sem preživela, bom pa še to.« »Ampak mama, nekdo lahko samo kihne blizu tebe in že zbolíš,« sem ji pojasnil. Mama je na to odvrnila: »Saj se tudi škrlatinka tako prenaša, s kapljicami, pa sem jo prebolela.«

Kako hecna beseda, sem pomislil. Ko sem mamu Ano vprašal, kaj je to škrlatinka, mi je povedala, da je to zelo nalezljiva bolezen. Sama jo je prebolela, ko je bila malo mlajša od mene. Za škrlatinko lahko zbolíš večkrat in za njo lahko zbolijo tudi odrasli.

Tako, kot so nam za COVID-19 pojasnili, da se prenaša kapljično, se na podoben način prenaša tudi škrlatinka. Po kihanju in smrkanju bakterija, ki povzroči škrlatinko ostane na rokah in predmetih, ki smo se jih dotikali. Tako se hitro okužijo tudi drugi doma, v vrtcu ali šoli. Mama Ana se spomni, da je takrat kar naenkrat dobila visoko vročino in tudi grlo jo je zelo bolelo. Rekla je, da je njena mami, moja prababica, takoj posumila, da je škrlatinka, ker je imela na začetku zelo belo obložen jezik. Ko sem jo vprašal, zakaj ima bolezen takšno ime, mi je pojasnila, da nekaj dni potem, ko zbolíš, dobiš po telesu izpuščaje, ki so škrlatne barve. Sama jih je najprej dobila pod pazduho, potem pa se spomni, da jih je imela cel kup tudi po trebuhu.

Mamo sem vprašal, če se je tudi ona morala cepiti, pa je rekla, da so jo pozdravili z antibiotiki. Tudi posledic, pravi, ni imela. Nekateri njeni vrstniki pa so imeli težave s sklepi in mišicami. Ko sem jo vprašal, ali je bilo zelo hudo in ali jo je bolelo, je mama Ana rekla, da ni bilo tako hudo. Najbolj neprijetno ji je bilo

to, da jo je bolelo grlo in je zelo težko požirala. Pošalila se je, da je bila ves čas malo lačna in žejna, čeprav so jo neprestano silili s hrano in čaji.

Čeprav je škrlatinka drugačna bolezen kot COVID-19, so tudi takrat mami rekli, da si mora še posebej pozorno in pogosto umivati roke z vodo in milom, samo maske ji ni bilo treba nositi.

Zapisal: Luka Mrovlje Moreno, 12 let, Osnovna šola Žiri;
pripovedovala: Ana Mrovlje, 75 let.

KOLINE

Šega, ki se je moj dedi Janez iz Gorenje vasi najbolj spominja, so koline. Koline se pripravljajo pozimi, po navadi pred novoletnimi prazniki. Najprej je treba zrediti pujsa in poklicati mesarja. Za pomoč so prosili še sosede in skupaj zaklali pujsa. Mesar ga odere (da iz kože), potem ga razkosa in izreže drobovino. Gospodinja v tem času pripravi sestavine za krvavice (ješprenj, proseno kašo, riž in začimbe), za sodelujoče pa tudi že tradicionalno malico – jetrca. Po malici se sosedge poslovijo, mesar pa nadaljuje delo. Najprej naredi krvavice, pripravi meso za pečenice in razkosa meso za sušenje (rebrca, krače ...). Gospodinja ima veliko dela s kuhanjem krvavic in cvrtjem, da tako dobi mast in ocvirke.

Ko je meso ohlajeno, mesar naredi še pečenice in salame. Klobase in salame je treba še posušiti v dimniku in na zraku.

Ob tem se je zgodilo marsikaj zanimivega in zabavnega. Včasih je kakšen pujs tudi pobegnil in s tem naredil tudi veliko dodatnega dela. Pujse so klali na posebnih lesenih stolih, ki so se uporabljali samo v ta namen, enkrat ali dvakrat na leto. Noge teh stolov so zato včasih strohnele. Če je bil pujs zelo težak, so se zato noge lahko zlomile in pujs je ušel. Zato so ga morali uloviti. Ker je bil zunaj običajno sneg, pujsi pa so bili težki, so jih lahko hitro ujeli. Sosedge pa so se takim dogodivščinam nasmejali. Ko so klali pujsa, otrok zaradi higiene ni bilo doma. Tudi posebnih nalog otroci med kolinami niso imeli. Dediju pa je bilo zelo všeč, ko so delali klobase in pečenice in je mesar prav za njega naredil majhno pečnico. Pri kolinah je imel dedi najraje poskušanje vseh različnih sort jedi. Preden so klali pujsa, niso imeli veliko mesa. Potem pa se je doma kar naenkrat znašlo toliko mesa: krvavice, pečenice, jetrca, ocvirki ... same dobrote!

Zapisala: Špela Slavec, 9 let, Osnovna šola Cvetka Golarja Škofja Loka;
pripovedoval: ded Janez Tušek, 68 let, Gorenja vas

MOJ PRADED JOŽE – MIZAR SAMOUK, KI JE DELAL LESENE VILE ZA RIBN'ČANE IN POLANCE

Moj praded Jože Tušek (v besedilu ga bom kdaj imenovala tudi ata Jože) se je rodil leta 1915 Par Lazarčk v Smoldnem. Ker je v težkih vojnih časih doma vsega primanjkovalo, je moral že kot otrok iti za hlapca na večje grunte. Najprej je hlapčeval v Rastovkah na selški strani, nato pri Rovišarji v Dolenji Ravni, kjer je bil za hlapca še po tistem, ko je prerastel otroška leta. Opravljal je razna kmečka opravila od krmljenja živali v hlevu do oranja na njivi.

Velikokrat se je spominjal, kako se je mučil z oranjem. Ker je bil bolj droben fant, je bil vol, s katerim je oral, velikokrat močnejši od njega in mu je uhajal iz brazde. Zelo ga je utrujalo, da je moral popravljati smer.

Zime ni maral, saj ga je velikokrat zeblo. Najraje se je grel v hlevu ob živini. V zimskih večerih, ko jo je krmil, si je premražene noge rad pogrel v svežem, še toplem kravjem gnoju. Pozimi je večinoma spal v hlevu ali na seniku, poleti pa na senu v kozolcu.

V šolo je hodil pri Svetem Lenartu in v Malenskem Vrhu. V šoli je bil velikokrat tepen, ker ni imel naloge.

Domov, v Smoldno, se ni prav rad vračal. Njegov oče Gregor je bil sicer priden in iznajdljiv, a se je vdajal pijači. Bil je zidar, delal pa je tudi lesene vile. Te obrti se je od njega naučil tudi sin Jože – moj praded. Moj praded se je svojega očeta zaradi pijančevanja in odnosa do družine zelo sramoval. O tem ni nič kaj rad govoril. Bolj kakor doma so ga vzgajali po tujih hišah.

Vojaščino je služil v Bohinjski Beli (1935–1936). Praded Jože nikoli ni maral puške in grozotam vojne se je izogibal. Že ko so doma klali prašiča ali kravo, se je skrtil, da ni videl trpeti živali. To je težko prenašal, ker je bil precej mehkega srca. Moj ati se spominja trenutkov, ko so prišli po atovega najljubšega bika, da bi ga prodali za meso. Ata se je skrtil in bilo mu je zelo hudo. Solze so mu tekle po licih.

Levo: moj praded Jože v vojaški opravi leta 1936. (iz družinskega arhiva)

Desno: ata Jože na »štelngi« (sedi drugi z leve). (iz družinskega arhiva)

Kmalu po odsluženi vojaščini je njegov oče zapravl kmetijo v Smoldnu. Kot je praded Jože povedal svojemu vnuku (mojemu atiju), ni čutil nobene navezanosti na domačijo in na očeta. Kmetijo v Smoldnem so morali prodati. Preselili so se v Poljane, kjer jim je zemljo odstopila stara mati Katarina in jo izročila v last svojemu vnuku Jožetu. Atu Gregorju to ni bilo prav. Na tej zemlji so postavili delno leseno hišo s hlevom in delavnico, vse pod isto streho. Zemlje je bilo le za eno kravo in teleta. Hišno ime je z družino prišlo v Poljane, kjer ostaja še danes (Par Lazarčuk).

Praded se je skupaj z bratom Francem izučil za zidarja. Skupaj sta služila kruh po različnih koncih domače doline. Do vojne je ata zidal pri mojstru Martinu z Malenskega Vrha. Ker mu to delo ni najbolj odgovarjalo (prepih, vlaga, težaško delo), se je začel ukvarjati z izdelovanjem senenih vil, česar se je naučil od svojega očeta.

O njegovem življenju med vojno mi ati večkrat pove, da je ata pripovedoval o bunkerju v zemlji tam nekje za grapo, kjer se je skrival. Zelo si je želel, da mu ne bi bilo nikoli treba koga ubiti ali ustreliti. Ta želja se mu je uresničila.

Po vojni je bil nekaj tednov tudi zaprt v Kranju, kasneje pa se je poročil s Frančiško Štravs s hriba nad domačo bajto. To dekle je bilo med vojno tudi njegova zaupnica in skupaj sta začela ustvarjati nov dom. Staro hišo so podrli in potem skoraj eno leto živeli na »štali«. Praded Jože je eno celo leto sam pripravljaval zidake, ki jih je izdeloval iz gline in jih kasneje tudi žgal. Z bratom sta skupaj pozidala hišo, ki še danes stoji. Vse je moral narediti sam, ker se takrat ni dalo kupiti skoraj ničesar.

Mama Francka (Frančiška) je bila zelo dobra šivilja, šivala je vse od ženskih kril, delavnih oblek pa do poročnih oprav. Rodila je štiri otroke.

Praded Jože je odprl obrt (Jože Tušek – lesna galanterija) in začel izdelovati vile. To so bile lesene vile, ki so bile namenjene za spravilo sena na vozove in za obračanje trave med sušenjem. Bile so popolnoma lesene, brez enega samega žeblja. Ker je na mesec izdelal tudi do 200 senenih vil, je moral pred začetkom obrti urediti delavnico in poskrbeti za vse stroje, ki jih je potreboval. Ohišje strojev je izdelal sam, motorje za pogone pa je največkrat kupil rabljene. Moj ati se večkrat poheca, da v njem teče kri izumitelja.

Moj praded Jože je bil po dolini in po drugih krajih izven nje znan kot zelo dober izdelovalec vil. Ker jih sedaj ne izdeluje skoraj nihče več, bom nekaj napisala tudi o tej obrti.

Pri Lazarčku v Poljanah leta 1972.
(iz družinskega arhiva)

Postopek izdelave vil se začne z zelo pomembnim pravilom – izborom pravega lesa. To je bil les vrste jesen, ki je moral rasti nekje ob vodi, da je bil dovolj »volan«. Predvidevam, da je s tem mislil, da je bil dovolj žilav. Deblo ni smelo biti debelejšje od 25 cm. Če je bil debelejši, je bil les že prestar. Vedno se je lahko uporabljal le prvi del debela, ki ob vodi raste nekoliko krivo. Ostali del je bil zaradi grč za ta namen neuporaben. Moj ati se spominja, da si je z atom ob nedeljah večkrat šel ogledovat les po kmetijah. Malemu fantu se je les zdel pri vsaki hiši čisto enak. Z atom sta velikokrat šla od hiše in ta je pripomnil: »Par te hiš nabo neč.« Vedno je spraševal po rastišču lesa in s kmetom so šli pogledat, kje točno je bil les odsekan.

Ko je praded Jože dobil les domov, ga je razžagal v deske. Te deske so nujno morale biti odžagane »v kajlo«. To je pomenilo, da je bila deska na enem koncu debelejša kot na drugem. Ker takega načina žaganja ni nikjer našel, je žago izdelal sam. Žaganja lesa so se otroci (vnuki – moj ati in njegovi bratranci in sestrčne) najbolj veselili, saj so se lahko vozili na vozu, ki se je premikal v eno in v drugo smer, ko je pomikal hlod skozi vertikalno žago. Voz se je proti žagi pomikal zelo počasi, vendar je bilo vse skupaj nevarno. Kljub temu ata ni kaj prida zapletal stvari. Rečeno je bilo, da ko je voz dovolj blizu žaginega lista, so morali otroci z voza, da se je deska prežagala do konca. V zvezi s tem se nikoli ni zgodila nobena nesreča. Gotovo so imeli vsi skupaj večjo srečo kakor pamet!

Les je praded Jože potem hranil v posebno urejeni kleti. Bila je tlakovana z ilovico, da je bilo dovolj vlage. Tako je les ohranil žilavost.

Žaga, ki jo je praded Jože naredil sam in peč, na kateri so se krivili roglji, ob strani tram z luknjami, po katerem se je določala stopnja »krivosti« rogljev. (foto: Miha Tušek)

Sledil je postopek žaganja desk po dolžini, da se je že videlo, kje bo »štil« (držalo) in kje bodo rogli. Pri tem delu so se otroci vedno radi igrali z ostanki, ki so odpadali od desk. Iz njih so delali hišice in ata vedno prosili, da jim je vmes odžagal kakšno leseno lopatko ali kladivo. Za otroške želje si je vedno vzel čas. Nikoli pa ni hotel odžagati lesene puške za igro, s katero bi se fantje tako radi igrali. »Tu j garda stvar. Lohk ti pa karjolca nardim!« je vedno znova odvrnil.

Ata Jože je »štile« (razžagani kosi lesa) vpel v poseben stol in pričel z izdelovanjem ročaja, ki je moral biti ravno prav ovalen, da se je lepo prilegal roki. Temu bi danes rekli, da je naredil ergonomsko obliko. Prva obdelava je bila z reziivkom, potem je sledil fina obdelava z ostro klino, ki je pobrala vse ostre robove. Nazadnje je fino pobrusil z brusnim papirjem. Ročaj je po obdelavi vedno vzel v roke in ga zadovoljno pohvalil: »Ja, lep darsi.« Moj ati pove, da se je tega opravila v času, ko je že lahko kaj pomagal, najprej priučil.

Sledilo je izdelovanje rogljev. Pri tem so se uporabljali reziivk, oblič in »šmirgl« (smirkov) papir. Dva roglja sta bila preko treh lesenih palčk, cvekov, povezana v celoto.

Izdelava cvekov je bilo zelo lepo opravilo. Ata je nažagal leseno klado v majhne kvadratke. Kasneje jih je z lesenim kladivom zabil skozi ostre kovinske tulce, da so postali lepo okrogli.

Ko otroci pozimi kdaj smrkamo, nam ati vedno v šali pove, da je praded Jože v takšnih slučajih v delavnici pobral cvek, nanj lepo počasi navil smrklje iz otroških nosov ter vse skupaj obrišal ob svoje hlače. Mami ob tem pripovedovanju samo globoko zajame sapo, otroci pa se hihitamo.

Vile so bile sicer izdelane, a roglji so bili še vedno ravni in vile niso bile nič kaj prida uporabne. Zato se je ata domislil, da bi začel roglje kriviti. Sam si je izmislil in tudi izdelal polkrožno pečko, v kateri se je kurilo. Vile so med postopkom segrevanja počasi dobivale svojo krivino. Les se je segreval, praded pa ga je polival z vodo, da se ni zažgal. Zažgane vile niso bile dobre.

Da se roglji kasneje ne bi poravnali nazaj, jih je ata dal v modele z ustrezno obliko in kasneje v poseben prostor, kjer se je kadil dim iz krušne peči. Tam so se sušile mesec dni.

Lesene vile – končni izdelek domače obrti.

(foto: Miha Tušek)

Dobile so tudi posebno rjavo barvo, ki je bila značilna samo za vile Lazarčkovega Jožeta. Ker je bila »raufkamra« v drugem posloppju (čez dvorišče), je ata izdelal žičnico za transport. To je bila žičnica na ročni pogon z vrvjo. Kot otrok se je moj ati večkrat peljal s to žičnico, ampak samo takrat, kadar mame ni bilo doma. Če je to videla mama, je bila na ata zelo huda. Fantin bi namreč lahko grdo padel z višine.

Ko so se vile posušile, jih je ata obdelal s smirkovim papirjem, da so bile lepo gladke in da so tudi lepo izgledale. To je bilo namreč pri prodaji zelo pomembno! Po lesene vile so hodili okoliški kmetje, večje količine, včasih tudi po sto vil, pa so od hiše odpeljali Ribn'čani. Ti so zelo barantali za ceno. Glasno so se kregali in iskali napake. Ata je bil bolj mehak in bi hitro prodal, pa je mama zagospodarila in prodala po zastavljeni ceni ali pa pogajalce kar spodila od hiše.

Znanje tega opravila je moj praded Jože prenesel na svojega sina, prav tako Jožeta. Moj ata, ki ni več živ, je obrti naučil tudi mojega atija Miha in strica Tomaža. Stric še sem in tja popravi kakšen star odlomljen rogelj, a obrt od smrti praded Jožeta leta 2003 tone v pozabo.

Stara delavnica ob hiši, ki jo je postavil praded Jože, še stoji. V njej so še vsi stroji in pripomočki, ki jih je naredil. Žal pa je hladna in nima več vonja po toplem lesu. Ati ima prav zaradi svojega starega ata in mame zelo lepe spomine na otroštvo, zato o njem vedno zelo rad pripoveduje. Kako so se igrali, si naga-jali, ata ves čas kaj spraševali in kako jih je ata s potrpežljivim odgovarjanjem na številna otroška vprašanja veliko naučil. Moj ati vedno pravi, da si je ata Jože prizadeval, da bi svojim otrokom in vnukom dal drugačno mladost, kot je je bil deležen sam. In da se je za to zelo trudil in tudi veliko molil. In lepo se mi zdi, da mu je to tudi uspelo. Mi pravniki vse te zgodbe radi poslušamo ter se smejimo dogodivščinam, ki so se na Lazarčkovem »gruntku« godile več desetle-tij nazaj.

Zapisala: Jerca Tušek, 6. B, Osnovna šola Poljane nad Škofjo Loko;
pripovedoval: ati Miha Tušek, rojen 25. 9. 1980, Volča 28, 20. oktober 2020.